

КОНЦЕПТИ ВИНИ ТА ВИННОГО У ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ КАТАСТРОФІ В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦЬКОМУ НАРАТИВІ ПІЗНЬОРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕМ І ДРАЧА ТА Б.ОЛІЙНИКА)

Григоренко Ірина Василівна

кандидат філологічних наук,

доцент НПУ імені М.П.Драгоманова

iragrigorenko@ukr.net

Можна стверджувати, що особливий Чорнобильський наратив у літературних текстах як глобальне художнє осмислення та стратегічні способи репрезентації подій довкола катастрофи (осмислення причин, пошук винних, їх рівень провини, наслідки, висновки з трагедії) сформувався вже через рік після трагедії. Для Радянського Союзу це відбулося відносно швидко, адже великі трагедії українцям – громадянам цієї держави – обговорювати відкрито було «дозволено» зі значним часовим зсувом. Так, про Голодомор українські письменники почали писати перед розпадом СРСР (практично через 60 років), про сталінський терор – частково після XX з'їзду партії (практично через 20 років). Про Другу світову війну українські митці після гіркого досвіду авторів «Любіть Україну» (В.Сосюра), «Україна в огні» та «Повість полум'яних літ» (О.Довженко) писали скупو, підкреслено героїчно і пафосно, щоб запобігти закидам радянських критиків про колабораціонізм.

У пізньорадянський період тиск комуністичної партії на українське письменство помітно послабився. Трагедія Чорнобиля стала однією з ключових тем світової публіцистики і художньої літератури. Масштаби катастрофи не давали змоги партійному керівництву уникнути розголошу і в межах Союзу – тема науково-технічного прогресу, провідної ролі партії більшовиків Радянського Союзу у підкоренні Космосу та мирного атому в художньому наративі змінилась гірким болем розчарування. Практично за рік-два відбулася доволі різка зміна усвідомлення Людиною себе у Всесвіті, подібно до того, як це сталося у добу Відродження та Бароко (зауважимо, що у Ренесансі остаточне усвідомлення ідеї Vanitas тривало приблизно півтора століття). Ця трагедія, зрозуміло, стала ключовою темою не тільки громадських обговорень, але й активізувала рефлексію, філософські роздуми про її причини серед мільйонів пересічних громадян. Художня література як особливий вид мистецтва також поринула в обдумування причин і наслідків трагедії, пошуку Винного, усвідомлення Вини кожного у трагедії.

Схожий до ренесансного світоглядний злам відбувся після Чорнобиля у мистецькому наративі українських радянських письменників Бориса Олійника та Івана Драча. Іван Драч зізнавався, що у радянські часи він

написав цикл віршів «Подих атомної доби», де оспівував будівництво атомних станцій: *«А мені, а мені, славослову, Вас-бо славив, дурний вертопрах, Відібрало розбещену мову, І німотствую геть у віках»* («Чорнобильська Мадонна») [1]. «Я ніколи не задумувався над можливістю вибуху. І коли сталася аварія, я сприйняв це як свою вину за оспівування. Мій син, будучи студентом, отримав променеву хворобу, працюючи на ЧАЕС. І тому цей біль, Чорнобильський біль, спонукав мене до написання поеми “Чорнобильська мадонна”», – розповідав Іван Драч у інтерв’ю Іb.ua [2].

Одним з перших документальних фільмів, відзнятих протягом ста днів після трагедії, стала хроніка режисера і оператора Володимира Шевченка «Чернобиль. Хроника трудных недель» (1986). Автор фільму помер від променевої хвороби через рік. Після демонстрації фільму радянським телебаченням з’явилися і перші літературні твори українських авторів про Чорнобиль, наприклад «Вибух» С. Йовенко (1987), «Чорнобиль» Ю. Щербака (1987), «Марія з полином у кінці століття» В. Яворівського (1988) та ін. Трагічно-філософське наповнення цих текстів звільнило наратив радянської літератури доби соцреалізму від ключового принципу – показувати не те, що є насправді, а те, яким би його хотіли показати громадянам Союзу. Партійно прикрашена радянська «дійсність» у творах соцреалістів стрімко почала втрачати позолоту «правдивості», відкриваючи читачам гірку істину.

Через два роки по трагедії в українській літературі майже одночасно з’являються дві поеми: «Чорнобильська Мадонна» і «Сім» – різні за формою і такі близькі за пафосом. Автори цих поем Іван Драч та Борис Олійник розмірковують: чому це, за що це, чому саме з нами.

Поема І. Драча вибудована навколо вселенського образу Жінки – матері-страдниці, що страждає від власних дітей. Поему побудовано з 25 окремих різножанрових і різнопланових розділів, поєднаних ключовим концептом – Катастрофа, її причина та винні. При цьому автор не вдається до опису самого вибуху, а прагне висвітлити наслідки події крізь призму материнського горя. Радіація, яка завдала непоправної біди людям, втілена в метафоричному образі Солов’я-Розбійника (свист лічильників Гейгера):

*« В Прип’яті порожній Соловей-Розбійник,
Як вибійник ночі, сам-один живе [...].
Його ловить армія й лисі академіки,
І японські роботи і япономать,
Всі стратеги й тактики у вогні полеміки
В саркофаг намірились Солов’я впіймать.
Альфа, бета з гамою — невидимі промені,
І він теж невидимий — Лисий Соловей...»* [1].

У поемі «Чорнобильська Мадонна» згадано реальний суд над шістьма особами, причетними до трагедії, відомо, що трьох із них таки визнали винними (Дятлов, Фомін, Брюханов). Але Поет бачить ще одного винного

– керівництво держави. Іван Драч порівнює партійно-державних ієрархів, чиновників від науки із біблійним царем Іродом:

*Ні! Ти зориш на нас з висоти,
Науки длань над нами розпростерши.
Все зекономив? Совість!? Честь!? ...
... Длань керівну над нами розпростерши,
Так, ти вгадав, знак Виродження – Ти,
А не Відродження, такий підлотний вирід...[1].*

Борис Олійник у поемі «Сім» також згадує шістьох, причетних до трагедії, але на цей раз не винуватців, а спасителів – перших пожежників (В.Кібенко, М.Ващук, В.Ігнатенко, М.Титенко, В.Тищура, В.Правик). Але є і сьомий герой – Володимир Шевченко, той, хто одним з перших показав світові зруйнований реактор, автор документальної стрічки. Поема «Сім» складається з семи розділів, які пов'язані між собою ключовим концептом. Як і в поемі Івана Драча, ключовий концепт – це Катастрофа, її причина та винні. Поема вибудована у формі напруженого діалогу-дискусії між Автором (Поетом) і чорним Круком (у фольклорі віщуном смерті), в ході якої розкривається основний концепт твору. Водночас Крук є альтер его ліричного героя (збірний образ людства):

*«Я – з'ява страшніша. Я – з кості твоєї
І шкіри.
Колись величавсь песимізмом і вельми
Цинивсь,
Так ти ж мене зраджував стільки, що,
втративши віру,
Я з жовцю злигався. І маєш нацадка –
Цинізм» [3].*

Розмірковування ліричного оповідача про винних у трагедії, його рефлексії вини відштовхуються від трагічних подій – голод 1932-1933 років, жорстокі сталінські репресії. Таким чином автор прагне показати непримиренне протистояння добра і зла у душах українців від козацьких часів до сучасності. Водночас Борис Олійник, на відміну від Івана Драча, намагається виправдати партію, пробує поєднати непоєднане – комуністичну догму та національні цінності, виправдовуючи радянську владу шляхом «поділу» вини між капіталістичними країнами і СРСР:

*«Нещадний однаково атом
Що в них над Гудзоном,
що в нас над билинним Дніпром!
Однаково ділиться він до межі рокової.
Чи відаєш ти, що за нею гряде з пелени,
Коли над планетою виросте гриб сатани,
Посіяний сліпо з твоєї гордині людської?! [3].*

Отже, в поемах «Чорнобильська Мадонна» та «Сім» відбувається своєрідний діалог-полілог автора з самим собою, читачами, людством

навколо ключового – причини трагедії, пошуку винного і усвідомлення вини. Проте у Івана Драча поема – це плід каяття, а у Бориса Олійника – гірке намагання виправдатися: не зняти провину з Союзу, але розширити її на всі країни світу. Ліричні герої-оповідачі в обох поемах рефлексують навколо концепту винного у катастрофі, усвідомлюючи, що винні всі, і вони також серед винних, бо винне людство: винний – не тільки той хто отримав вирок, але й той, хто усвідомив вину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іван Драч. Поема «Чорнобильська Мадонна». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=903> (дата звернення 10.04.2020).
2. Іван Драч: Щастя жити на планеті одностумців. URL: https://lb.ua/society/2009/11/22/14759_ivan_drach_shchastia_zhiti_planeti.html (дата звернення 10.04.2020).
3. Борис Олійник. Поема «Сім». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13228> (дата звернення 12.04.2020).

CULTURAL TOURISM IS THE LEAND OF DOMINANT CULTURUAL PRACTICES

Dychkovskyy Stepan

*Candidate of pedagogic sciences, associate professor
Director of the Institute of Practical Culturology and Art Management
National Academy of Culture and Arts Management, Ukraine
227@ukr.net*

Considering cultural tourism as a symbiosis of economy and culture we should emphasize that it contemplates not only knowledge of cultural heritage of tourist destination, but also inclusion of a tourist into a modern cultural environment – active involvement in cultural events and practices characteristic for a certain territory [1, p. 233-242].

Demonstration of widening of motivation variety and specialization of traveler's interests on different aspects of culture and cultural heritage of countries and territories they visit is tendencies of diversification of cultural tourism, which is often a factor of activation of event tourism in a certain world region. Research of peculiarities of demand and supply for tourist trips with cultural purposes based on study of foreign and national sources allow making conclusion that today in international tourism, except traditional cultural and educational tourism, there are different tourism subtypes put into practice. They allow more meaningful diversification of leisure by means of interactive programs of a visit [2]. In modern tourist sphere it is important to combine social and economic conditions, natural potential and cultural environment, which is a